

LENGYEL CIVILEK ÉS A HONI HADSEREG KATONÁI AZ NKVD-MVD SZOVJET TÁBORAIBAN

Becsült adatok szerint az 1944 januárja és a negyvenes évek vége között zajló megtorló perek kb. 80-95 ezer lengyel személyt érintettek. A letartóztatások, internálások, bebörtönzések, a tömeges elszállítások a magukat a meghódított lengyel területeken ténylegesen „házigazdának” érző szovjet hatalmi szervek határozatai alapján történtek. Sok-sok lengyel számára megkezdődött a megszállás második szakasza: a szovjet megszállás. A megtorlás áldozatai hadifogolytáborokba, internálótáborokba vagy speciális büntetőtáborokba kerültek.

A második világháború alatt a Lengyel Földalatti Állam hadserege, a Honi Hadsereg (Armia Krajowa) elszánt küzdelmet folytatott a német megszállókkal. A szövetségesek győzelmei egyre közelebb hozták a Harmadik Birodalom bukását, egyúttal Lengyelország felszabadulását a hitleri rabiga alól. A Vörös Hadsereg gyors ütemben tartott nyugat felé, ennek hatására 1943 novemberében kezdetét vette a Honi Hadsereg által előkészített, „Burza” (Vihar) fedőnevet viselő akció. A lengyel függetlenségi földalatti mozgalom fegyveres harcot kezdeményezett a németek hátában, s az egyes körzetek, városok önálló felszabadítását tűzte ki célul. A Honi Hadsereg vezető testületei és az addig konspirációban tevékenykedő polgári szervezetek képviselői a nyilvánosság elé lépésükkel azt kívánták hangsúlyozni, hogy ők az adott terület gazdái a közeledő Vörös Hadsereggel szemben.

A HONI HADSEREG LIKVIDÁLÁSA

Amikor 1944 második felében a Vörös Hadsereg egységei Vilno közelébe jutottak, a Honi Hadsereg csapatai a

„Burza” akció keretében megkezdtek az „Ostra Brama” hadműveletet, s kísérletet tettek arra, hogy önállóan foglalják el Vlnót. A hadművelet azonban nem járt sikerrel, s miután annak részletei nyilvánosságra kerültek, megindult a függetlenségért küzdő lengyel alakulatok likvidálása. A szovjet jelentések szerint 1944. július 20-ig a Honi Hadsereg több mint 6000 katonáját fegyverezték le. A szovjet fél eleinte tárgyalásokat folytatott a Honi Hadsereg vezetésével lengyel egységek kialakításáról, amelyek a németek ellen harcoltak volna, de hamarosan elrendelték a lengyel csapatok teljes körű lefegyverzését.

Hasonló eljárásra került sor Lvov körzetében is. Miután a szovjet csapatok a Honi Hadsereg hathatós támogatásával július 27-én elfoglalták Lvovot, megkezdődött a lengyel tisztek és soroskatonák letartóztatása. A Honi Hadsereg osztagai 1944. július közepén Lublin körzetében is számos települést szabadítottak fel, ezek közül többet a Vörös Hadsereg I. Belorusz frontjának osztagaival együttműködve. De néhány napos tárgyalásokat követően itt is megkezdődött a konspirációban részt vevő lengyel civilek és katonák letartóztatása.

A megtorlásból nem maradt ki a politikai vagy katonai tevékenységet nem folytató polgári lakosság sem. Tömegesen tartóztatták le a tanárokat, orvosokat, vasutasokat, papokat. Csak a „Lublina Lengyelország” területén 1944. október és 1945. január között 13 142 főt tartóztattak le, köztük – a szovjet fél szerint – a Honi Hadsereg 9010 katonáját. A megtorlás hullámai átterjedtek a teljes Białystoki vajdaságra. 1944. november 1–8. között a SZMERS (Különleges Módszerű Kémelhárítás, azaz a katonai titkosszolgálat) és az NKVD (Belügyi Népbiztosság) egységei 1200 főt tartóztattak le, ezek részben a Honi Hadsereg katonái, részben más szervezetek tagjai voltak. Hasonló sorsra jutott 1944 augusztusában és szeptemberében a Honi Hadsereg Varsó körzetében működő osztagainak egy része, továbbá azok az egységek, amelyek a varsói felkelés számára kívántak segítséget nyújtani, például a polesiei körzeti Honi Hadsereg 30. gyalogsági hadosztálya.

A szovjetekkel együttműködő Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság (PKWN) legalizálta a megtorlást, ugyanis 1944. július 26-án aláírt egy szerződést, mely szerint egyetért azzal, hogy a szovjet igazságszolgáltatás a hadműveletek sávjában kiterjedjen a lengyel polgári lakosságra. E terület nagyságát a szerződés akkor nem határozta meg. A közrendért és a biztonságért a frontok parancsnoksága és az NKVD felelt. Mindez gyakorlatilag korlátlan lehetőséget biztosított a szovjet fél számára a megtorlás, a letartóztatások terén.

A Szovjet Állami Védelmi Bizottság 1945. február 20-án kelt, 7558. számú határozata szerint a katonai feladatok mellett a parancsnokoknak még községi szinten is voltak kifejezetten politikai kötelezettségeik. Területi hatóságként csakis a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság által kinevezett hatóságot ismerhették el, és ha ilyen nem volt, „ideiglenes sztaosztát vagy vajdát kellett kinevezni a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság hívei közül”. A parancsnokoknak jogukban állt a közrend helyreállítása társadalmi zavargások esetén, amelyek veszélyeztették a PKWN alá tartozó hatalmi szervek normális munkáját. 1944. július 31-én Sztálin kiadta a Honi Hadsereg „német kémeket tartalmazó” (sic!) alakulatainak lefegyverzésére és megsemmisítésére vonatkozó parancsát. Ennek alapján a tiszteket internálni kellett, a tiszthelyetteseket és a sorka-

tonákat pedig az I. Lengyel Hadsereg tartalékos zászlóaljába kellett irányítani. Miután ezekből az alakulatokból sokan dezertáltak, megkezdődött a Honi Hadsereg katonáinak bebörtönzése az UB (Urząd Bezpieczeństwa – lengyel kommunista állambiztonsági szervezet), illetve az NKVD táborai-ban, többek között a Lubartów melletti Skrobówban, Sokołów Podlaskiban, Lublinban, Rembertówban, Majdanekben és Krzeszlinben.

Az, hogy a Szovjetunió miképpen sértette meg a nemzetközi jogot és az állami szuverenitás alapelveit, jól példázza, ahogy 1945 márciusában a Varsóhoz közeli Pruszkówban letartóztatták a Lengyel Földalatti Állam vezetőit. 1945. június 18–21. között Moszkvában a nyugati szövetségesek passzív magatartása mellett lezajlott a „tizenhatok” pere. A legális lengyel vezetés ellen irányuló koncepciós perben az a vád is elhangzott, hogy a Honi Hadsereg együttműködött a németekkel. Többek között elítélték a Honi Hadsereg utolsó parancsnokát, Leopold Okulicki tábornokot és Stanisław Jankowskit, a londoni lengyel emigráns kormány hazai képviselőjének miniszterelnök-helyettesét.

A MEGTORLÁS ÁLDOZATAI

A Honi Hadsereg vezetőivel és a kormány képviselőivel szembeni megtorlásnak az volt a célja, hogy gyengítse a londoni kormány alá tartozó lengyel földalatti mozgalmat, illetve megsem-

KALUGA ÉS A VÖRÖS HADSEREG MUNKAZÁSZLÓALJAI

A közrendű lengyel partizánok többségét az „Ostra Brama” hadműveletet követően lefegyverezték, s 1944 júliusának végén Vlnó mellől a Moszkvától délnyugatra található Kalugába szállították. 1944. augusztus 5-én érkeztek oda. Szovjet állampolgároknak tekintették őket, és a közel 5000 lengyelből megszervezték a Vörös Hadsereg 31. számú tartalékos gyalogsági hadosztályának 361. gyalogsági ezredét. A rajparancsnokokon kívül az összes tiszt orosz volt, ők szervezték meg a kiképzést. A lengyelek megtagadták a szovjet katonai eskü letételét, ezért 1944. szeptembere és decembere között Moszkvától délkeletre, az erdőbe küldték őket (korobovi körzet). Négy munkazászlóaljra osztották őket, ezeket szovjet parancsnokok irányították. Nehéz téli körülmények között végezték a favágást és a rönkök elszállítását. A Moszkva környéki erdőkben való munkavégzés idején számos szökési kísérlet történt. Ezek döntő része kudarcba fulladt, bár többeknek sikerült eljutniuk Vlnóba, majd Lengyelországba. A szökött személyeket a Vörös Hadsereg dezertőreinek tekintették, és állampolgári jogaitól megfosztva 6-10 év javító munkatáborra ítélték őket. A táborból való elbocsátások 1945 decemberében kezdődtek meg.

misítse a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottsággal szemben álló politikai szervezeteket. A PKWN amellett, hogy rendelkezett saját belbiztonsági szervekkel (UB) és Állampolgári Rendőrséggel, teljes mértékben élvezte a SZMERS, az NKVD és a Vörös Hadsereg „segítségét”. A lengyel civilek és a Honi Hadsereg katonáinak letartóztatása változó intenzitással 1945 közepéig tartott, így például 1945 márciusában letartóztatták a Honi Hadsereg łódzi körzetének tisztjeit, élükön Michał Stempkowski ezredessel.

A megtorlás áldozatait hozzávetőlegesen öt csoportba sorolhatjuk. Az első csoportba a független földalatti állam katonái tartoztak. Ők hadifogolytáborokba és internálótáborokba kerültek. A sorkatonákat és tiszthelyetteseket elsősorban a 270. számú borovici és a 41. számú osztaskovi táborba vitték. A parancsnoki gárdát és a kormányképviselő munkatársait a 178. számú rjazanyi táborba szállították. A második csoportba olyan polgári személyek tartoztak, akikkel szemben mindössze gyanakodtak rá, hogy lengyel „összeesküvésben” vettek részt. Őket ellenőrző-szűrő táborokba irányították, többek között Donbaszba, Sztalinogorszkba és Saturba. Ebbe a csoportba tartoztak azok a felső-sziléziai német származású személyek is, akik esetében felmerült a náci Németországgal való együttműködés gyanúja.

A harmadik csoportba azok sorolhatók, akiket a szovjet állammal szemben elkövetett bűncselekménnyel vádoltak. Többségüket elítélték a fronton mű-

kődő katonai bíróságok vagy az NKVD Különleges Testülete (Oszoboje Szovescsanyije – OSO), majd Gulag javító munkatáborokba (iszpravityelno-trudovih lagerej) szállították őket. A negyedik csoportot azok alkotják, akiket törvénytelenül, kényszerítő erővel soroztak be a Vörös Hadseregbe elsősorban azokról a keleti lengyel területekről, melyeket a Szovjetunió annektált. Ezt példázza a Honi Hadsereg katonáinak sorsa, akiket az „Ostra Brama” hadműveletet követően lefegyvereztek és Kalugába szállítottak, majd később a Vörös Hadsereg munkaszászólaljaiba irányították őket. Az ötödik csoportba olyan letartóztatott lengyel polgárok sorolhatók – többek között a mazuri és kaszubi vidék lakói, továbbá felső-sziléziai németek –, akik munkaszászólaljakba kerültek.

HADIFOGOLY- ÉS INTERNÁLÓTÁBOROK

A letartóztatott és lakóhelyükről elszállított lengyel nemzetiségűeket és lengyel állampolgárokat a több tucat ellenőrző-szűrő tábor valamelyikébe irányították. Ennek nagy valószínűséggel az a magyarázata, hogy a szovjet iparban hatalmas igény volt az ingyenmunkásokra. 1945. februárban, márciusban és májusban több mint 4500 főt vittek Vilnóból Sztalinogorszka és Donbászba,

valamint 2200 főt a Szaratov közelében lévő Jelszankába. Áprilisban 400 fő került a kalinyini táborba (ma Tver). Ősszesen több mint 7400 főt internáltak. 1945. február elején további 2000-2500 fogoly került Lvovból a donyecki szénmedencében lévő Krasznodonba. 1945-46 között – már a „Jalta utáni” Lengyelországból – számos más táborba (Lubierca, Harkov, Kizsel, Tula, Moszkva, Kolomna, Orehovo-Zujevo) is kerültek lengyelek.

A kutatások jelenlegi stádiumában nem lehet pontosan megállapítani, hogy ezekben a táborokban hány lengyel nemzetiségű és lengyel állampolgárságú személy volt. A hozzáférhető archív adatokból tudjuk, hogy az 1945. június 17-i állapotnak megfelelően az NKVD táboraiiban és börtöneiben tartózkodó 25 047 lengyel állampolgár közül 9185 fő (36,7%) tartózkodott az ellenőrző-szűrő táborokban. Ehhez a számhoz hozzá kell még adni a II. Lengyel Köztársaság Keleti Területeinek lakosait (a vilnaiakat és lvoviakat, akiket szovjet állampolgároknak tekintettek). Összességében csak 1945. első hónapjaiban több mint 18 000 lengyelről és lengyel állampolgárról beszélhetünk.

BOROVICA

A Honi Hadsereg katonáinak egyik legnagyobb létszámú csoportját a novogorodi körzetben található Borovica kör-

nyékén működő, 270. számú tábor-komplexumba szállították, amely közvetlenül az NKVD vezetőségének hadifoglyokkal és internáltakkal foglalkozó csoportja (Gupvi) alá tartozott. A letartóztatott lengyelek többsége a Honi Hadsereg vagy a parasztzászlóaljok sorkatonája volt, illetve olyan személy, akivel szemben felmerült a gyanú, hogy valamilyen konspiratív szervezethez tartozik. Az elszállításuk 1944. november 13-án kezdődött meg. Több szállítmány keretében összesen 4893 embert vittek el Sokołow Podlaski környékéről. 1944 és 1949 között Borovicában 5795 lengyel volt. A Honi Hadsereg internált katonáinak szabadon bocsátása 1946 januárjában kezdődött meg. Ekkor 3464 fő térhetett haza. Az ott maradt 810 lengyelt (köztük egy gyereket, aki 1945-ben született!) 1946. július 5-én továbbküldték az 531. számú fogolytáborba, melynek központja az Urálban, a Szverdlovszk (ma: Jekatyerinburg) közelében található Verhnyaja Pismában volt.

A borovicai táborba kerültek a Honi Hadsereg egykori katonái közül azok is, akik más táborokban engedetlenséget mutattak. 1947. június 1-jén Kutajsziból 467 főt szállítottak ide, mivel lázadást szítottak a táborban. 1947. július 11-én a Rjazamy mellett található 454. számú fogolytáborból 421 főből álló csoport érkezett Borovicába. A rja-

JELMAGYARÁZAT

- 1-11. lakóbarakkok | 12. latrina | 13. elsősegély | 14. konyha | 15. kórházi barakk
16. műhelyek | 17. fürdőbarakk | 18. ruházati raktár | 19. fogda | 20. ételraktár
21. mosoda | 22. tábori kapu

zanyi lengyelek 1947 júliusában éhség-sztrájkot tartottak, mivel már évek óta a táborban raboskodtak, nem levelezhettek, és tiltakozni kívántak a kihallgatások során alkalmazott módszerekkel szemben is. A Honi Hadsereg katonáinak többsége 1947 októberében a 284. számú breszti repatriációs táboron keresztül jutott vissza Lengyelországba. A vilnáiak szabadon engedése csak 1948–49-ben került sor.

OSZTASKOV

Ennek a tábornak már volt „lengyel történelme”, mivel a Sztolbnij-szigeten (Seliger-tó) található kolostor épületeiben, Osztaskov városától 10 kilométerre helyezték el azokat a lengyel foglyokat, akik 1939. szeptember 17. után estek fogságba. Többek között a határőrségtől, a csendőrségtől, a rendőrségtől és a börtönőrségtől kerültek ide emberek. 1940. április–május folyamán szinte mindegyiküket kivégezték a kalinyini NKVD-parancsnokság börtönének területén. 1944 novemberében és decemberében három menetben szállítottak 2905 lengyelt – köztük majdnem 400 nőt és több tucat gyermeket – a bialystoki börtönből Osztaskovba. A nőket a kórház, a fürdő és a mosoda mellett mindenféle nehéz munkáknál (tőzeg le- és felrakódása, fatönkök eltávolítása az erdőben) alkalmazták. A munka során a rabok semmiféle védőruhát, cipőt nem kaptak. A foglyok szabadon bocsátása 1947. második felében kezdődött meg, többségük 1947 októberében tért vissza Lengyelországba.

RJAZANY

A rjazanyi tábor komplexum a város szélén terült el. A lengyelek a Gygilevo vasútállomás közelében lévő, 1. számú altáborba kerültek. 1946-ban a 178-as számjelű táborból hét altábort különítettek el, és ezekből létrehozták a 454. számú új fogolytábort. 1944–1947 között összesen 2672 lengyel nemzetiségű és lengyel állampolgár tartózkodott a táborban. Jó néhányan a Honi Hadsereg főparancsnokai közül, több tábornok, több tucat tiszt és ezredes, alezredes, őrnagy és több száz tiszt a frontvonalból. Külön csoportot alkottak az Emigráns Kormány Hazai Képviselőtények, a Lengyel Földalatti Állam polgári intézményeinek munkatársai.

A rjazanyi táborban uralkodó körülmények jelentősen különböztek a többi táborétól, ahol a Honi Hadsereg

más katonái tartózkodtak. A szovjet vezetés feltételezhetően propaganda-célokra szánta, úgynevezett „minta”-tábornak. A táborban lévők megtarthatták a lengyel katonai fokozatokat és az egyenruhákat. Belső, tábori parancsnokságot hoztak létre lengyel tisztekkel, lengyel ellátószolgálattal. A tiszteknek nem kellett dolgozniuk, a sorkatonákat a tábor területén foglalkoztatták a műhelyekben, esetleg mezei munkákat végeztek, építkeztek, épületeket renováltak, szállítmányokat rakodtak. Engedélyezték önképző csoportok működését, a vallás gyakorlását. A levelezést ugyanakkor tiltották. A tisztek 300 gramm fehér- és 300 gramm rozskenyeret kaptak, a többiek 600 gramm rozskenyeret. Kicsit több cukrot, zsiradékot, (rossz minőségű) húst és dohányt kaptak, mint másutt. Az alapvető ételek közé tartozott a savanyú káposzta, amit reggelire, ebédre és vacsorára egyaránt tálaltak. Mindenki 0,8 litert kapott ebből a levesből, amely – a kását helyettesítve – gyakran szolgált második fogásként is.

A többi táborral ellentétben Rjazanyban nagyon aktívnak bizonyult az operatív-nyomozati tevékenység és valószínűleg a SZMERS is. 1945 májusától egyre több lett a kihallgatás, ezeket akár többször is megismételték. 1945–1947 között a rjazanyi táborban 82 lengyelt és lengyel állampolgárt tartóztattak le, és a hadbíróóság ítélete alapján 47 főt szabadságvesztésre, 4 főt pedig halálra ítélték, s az ítéletet végre is hajtották.

A táborban a lengyel katonák kétszer folytattak éhség-sztrájkot: az elsőt 1945. márciusban, a másodikat 1947. június 29-től július 5-ig. Az éhség-sztrájkoló foglyok azt követelték, hogy azonnal bocsássák el őket a táborból. A lengyelek elszántságát bizonyítja, hogy a táborban tartózkodó 1506 fogoly közül mindössze 180 nem csatlakozott a lázadáshoz. A szkopinai kórházban a felcserek kényszertáplálást alkalmaztak, s ennek során „Marcin” Kazimierz Tumidajski tábornok életét vesztette.

A Honi Hadsereg katonáinak egy része – más lengyelekkel együtt – uráli táborokba került (több mint 1000 fő a 231. számú táborba, több mint 500 az 523. számú táborba), több mint 600 fő pedig az 516. számú „haláltáborba”, a türkméniai Krasznovodzkba. Összeségében 1945 első hónapjaiban a hadifogoly- és internálótáborokban több mint 10 000 lengyel tartózkodott.

Kotlasz (arhangelszki körzet), Karaganda (Kazahsztán), Norilszk (krasznojarszki határterület) és Vorkuta (Komi Köztársaság) körzetében. Az elítélteket szovjet bűnözőkkel tartották együtt. Összességében 1947–1952 között a lengyelek száma a Gulagon 21 000–25 000 fő között ingadozott.

SPECIÁLIS TÁBOROK

A különleges kategóriákba sorolt foglyok – szabadságvesztésre ítélt kémek, diverzánsok, szovjetellenes szervezetek és csoportok tagjai – számára a Szovjetunió Minisztertanácsa 1948. február 21-én kihirdetett, 416/159ss számú határozata értelmében speciális táborokat (Osszobuje lágerjá, oszobolági) hoztak létre. Kezdetben öt ilyen táborot szerveztek: az 1. számút Inta körzetében 25 000, a 2. számút Norilszk körzetében 15 000, a 3. számút Tyemnyikov közelében 20 000, a 4. számút Karaganda körzetében 10 000 és az 5. számút Kolima körzetében 30 000 főre.

A táborokban rendkívül szigorú fegyelemre épülő napirendet alkalmaztak. Tilos volt a meghatározottnál korábbi szabadon bocsátás, és a foglyokkal különlegesen nehéz fizikai munkát kellett végezteni kőbányákban, szénbányákban, réz-, arany- és uránbányákban, vasútépítésekben. Minden politikai fogoly tábori számot kapott, amelyet folyamatosan viselni kellett a felsőruházaton (nadrág, kabát, sapka), s ha valaki megszegte a szabályt, zárkába került. A tábor rendje csak a szovjet állampolgároknak tette lehetővé a levelezést; a külföldre, így Lengyelországba történő levélírás tilos volt. A lakóépületekben (barakkokban, bódékban) börtönre emlékeztető szabályokat vezettek be, rácsok voltak az ablakokon, s a barakkokat éjszakára bezárták.

A teljesnek nem mondható archív adatok szerint ezekben a táborokban kb. 6500 lengyel illetőségű személy volt, közülük a legtöbben, 1195 fő a 6. számú speciális táborban (Recslag), 952 fogoly pedig az 1. számú speciális táborban (Minlag). 1953-ban a Bányász Táborban (Norilszk) és a Folyómenti Táborban (Vorkuta), majd 1954 tavaszán a Sztjeppei Táborban (Kazah Szövetségi Köztársaság) felkelések és lázadások törtek ki, ezekben lengyelek is részt vettek.

A tanúk beszámolóiból kitűnik, hogy az élelmezés és a körülmények

JAVÍTÓ MUNKATÁBOROK

Számos letartóztatott lengyel „javító munkatáborokba” (iszpravityelno-trudovüje lageri – ITL) került, ezek szerte az egész Szovjetunió területén szinte mindenütt léteztek. A szovjet civil bíróságok, katonai bíróságok és az NKVD–MVD különleges bizottságainak ítéletei alapján egyaránt küldtek lengyeleket ezekbe a táborokba. A letartóztatottak és elítéltek többsége a háború előtti lengyel állam keleti területeiről származott, olyan területekről, amelyeket 1945-ben a jaltai egyezmény révén a belorusz, litván és ukrán szövetségi köztársasághoz csatoltak. Őket főképp a függetlenségért küzdő lengyel földalatti mozgalommal. A Honi Hadseregben való szolgálatot hazaárulásnak, ellenforradalmi tevékenységnek, diver-

zionnak, szabotázsnek vagy kémkedésnek tekintették. Az érintett személyeket a Szovjetunió vagy valamely szövetségi állam vonatkozó törvényei alapján átlagosan 10 év szabadságvesztésre ítélték és állampolgári jogaiktól 5 évre megfosztották őket.

A Honi Hadsereg sok katonáját – a súlyosabb ítéletek érdekében – nemcsak azzal vádolták, hogy „ellenforradalmi propagandát és agitációs tevékenységet” folytatott, hanem azzal is, hogy együttműködött a német megszállókkal. Így a büntetési tétel elérhette a 15–25 év kényszermunkát is. Az elítélt politikai foglyokat a Szovjetunió távoli zugaiban található javító munkatáborokba szállították. Rabszolgamunkát végeztettek velük a szén- és vasércbányákban, az ólom- és aranybányákban, többek között Murmanszk, Magadan (az Ohotszki-tenger mellett),

nagyon sok kívánnivalót hagytak maguk után. A barakkban egy foglyra átlagosan 1,5 m² terület jutott. A barakkokban a foglyok számára nem biztosítottak forró vizet, és nem sikerült kiirtani a poloskákat. Általános volt, hogy ritkán mosták a fehérneműt, a személyi higiénia elhanyagolása miatt az egyik altábor elterjedett. A foglyok élelmezése eltért az ajánlott normáktól, nem kaptak zöldséget, húst és kását. Az elítéltek felső légúti megbetegedésektől, elsősorban influenzától, tüdőgyulladástól szenvedtek, gyakoriak voltak a különböző bőrbetegségek, az újonnan érkezett foglyoknál a disztrófia, emésztési és gyomorproblémák, hasmenés. 1953-ban, Sztálin halálát követően a táborokat lassan, de szisztematikusan felszámolták. Azokat a lengyeleket, akik letöltötték a büntetésüket, mégsem küldték haza, Lengyelországba, hanem „ideiglenesen letelepítették” őket a Szovjetunióban. Hosszas próbálkozásokat követően az elítéltek végül csak 1954–1958 között térhettek vissza Lengyelországba.

SZABADON BOCSÁTÁSOK

A lengyel állampolgárok Szovjetunióból való hazatérése már 1944 közepétől fel-felmerült a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság és a Szovjetunió tárgyalásain. A szovjet féllel való tárgyalás azonban roppant nehézkesen haladt. Az 1945. július 6-án aláírt lengyel-szovjet repatriációs szerződés nem oldotta meg a lengyel fél minden problémáját. Az NKVD 1945. június 29-én kelt, 103. számú direktívája rendelkezett arról, hogy szabadon kell bocsátani azokat a lengyeleket, akiket kevésbé súlyos bűncselekmények miatt tartóztattak le, illetve a Honi Hadsereg sorkatonáit.

Az NKVD 1945. október 29-én döntött arról, hogy szabadon engednek 12 289 lengyel internáltat. Ezt minden táborban több hónapos kihallgatássorozat előzte meg, melyet az NKVD-MVD speciális operatív-nyomozói csoportjai végeztek. A szabadon bocsátások második szakaszának alapját a Szovjetunió Minisztertanácsa 1947. július 26-án kelt, 2641–816ss számú rendelete *A Szovjetunióban őrzés alatt tartózkodó lengyel állampolgárok szabadon bocsátásáról és hazájukba való visszatéréséről*, továbbá az NKVD-MVD 1947. augusztus 4-én kelt, 00839 számú parancsa teremtette meg.

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Форма А

АХ/Н

СПРАВКА № 101291

Уд. № 574773

Выдана гражданину(ке) Здзіско
Ванде Сымонавічу

год рождения 1922 национальность полька

уроженцу(ке) город Вильнюс,
Литовской ССР в том, что он(она)

содержался(ась) в местах заключения МВД с 23 февраля 1945 г.
до 1 сентября 1956 г., откуда освобожден(а)

по решению Высшего Президиума Верховного Совета СССР от 24 августа 1956 года, со ссылкой на судимость

Следует к месту жительства г. Львов
(город, село)

Начальник (подпись, печать)
Начальник (подпись, печать)

К. П.

A Szovjetunió Belügyminisztériuma által kiadott igazolás egy 1922-ben a Litván Szovjet Szocialista Köztársaságban, Vilnius városában született, lengyel nemzetiségű állampolgárnak arról, hogy a Belügyminisztérium lágereiben tartották 1945. február 23-tól 1956. szeptember 1-jéig, ahonnan a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1956. augusztus 24-én kelt határozata értelmében a bűnügyi nyilvántartásból való eltávolítással szabadult. Lakóhelyéül Lvov városát jelölték ki. 1956. szeptember 6.

Akik szerencsésen visszajutottak Lengyelországba, még nem érezhették magukat biztonságban. Többségüket ellenőrzés, megfigyelés alatt tartotta a belbiztonsági szervezet (UB). Az egykori Honi Hadsereg katonáinak egy része nem ismerte el a Lengyelországban uralkodó kommunista rezsimet,

és a hazatérés után is folytatták függetlenségi harcukat, ami aztán nem egyszer újabb letartóztatásokhoz és bírósági ítéletekhez vezetett. ♦

A szerző egyetemi oktató, Jan Kochanowski Egyetem, Kielce